

גוסטב אייפל, תחנת רכבת, בודפשט.

לאחר הפרידה מנורה נדרשו לי כמה שנים עד שנקשרתי שוב בזוגיות, שנמשכה חמש עשרה שנה – הפעם עם עופרה שלו, מחנכת במקצועה, ואם שלושה בנים. יחד ייסדנו וניהלנו את "הסדנא" שהיא פרק בפני עצמו. בעשרים וחמש השנים הבאות יצאתי כמעט כל שנה למסעות באירופה מקצתם במקומות שכבר הייתי בהם, מקצתם חדשים ופעם אחת למזרח ארה"ב (ניו-יורק, בוסטון, וושינגטון) ועם זאת בכולם תמיד מצאתי כמה חידושים, כגון מוזיאון הירשהור (תכנן: ג. בונשאפט Bonshuft) והגלריה הלאומית בווינגטון (I.M. Pei). אבל מעל לכל דיוקן של נערה עם כובע אדום מאת יאן ורמיר – בדיעבד האמן היחיד שמשום מה מצליח תמיד לרגש אותי מחדש. באחד המסעות מפאריז למילאנו, אולי הראשון עם עופרה, זכור לי סיבוב כמעט עד גבול שוויץ על מנת לראות את מפעל המלח (Arc-et-Senans) שתוכנן על ידי קלוד ניקולה לדו (Ledoux 1776-1801). בהמשך את העיר אביניון עם הארמון ששימש את האפיפיורים בתקופת גלותם בצרפת (1309-77). למען האמת לא הארמון הוא שהרשים אותי אלא תערוכת עבודותיו האחרונות של פיקאסו שהוצגה שם באותה עת. אבל יותר מכל הרשימו אותי שני אתרים: האחד מעיין וואקלוז (Fontaine-Vaucluse) המתחבר עם המשורר פרנסיסקו פטררקה (1304-74) ואהובתו לאורה. השני, שרידי המצודה (Baux-de-Provence) על צוקי הסלע החתוכים מעשי ידי אדם שחצבו מכאן את הבוקסיט - החומר הנקרא על שם המקום ואשר ממנו עושים אלומיניום.

המסע השני עם עופרה התחיל בווינה ומשם לפראג ואחר כך לבודפשט מיד לאחר נפילת הקומוניזם. את הביקורים בווינה כבר תיארתי. בפראג הופתעתי לגלות אוסף אמנות מודרנית שהיה חבוי בשלושה אולמות צדדיים של המצודה. בין המוצגים שם היו כמה עבודות של פיקאסו שנתן במתנה לאחד מידידיו הציכים. פסל שלא הכרתי של אוגוסט רודן ועוד כמה אמנים ידועים – כולם כנראה מאותו אוסף. במצודה עצמה פעלה מסעדה שנראתה סבירה. אבל נאלצנו לחכות בחוץ זמן רב יחסית לכאורה, כי המקום היה מלא – עד שלפתע יצא ממנה אדם קטן קומה וחייכן מלווה בכמה אנשים שהצטופפו סביבו – בקיצור היה זה הסופר וצ'לאב האבל (Havel). נשיאה הראשון של צ'כיה לאחר נפילת הקומוניזם (1989 עד 2003). הפתעה נוספת הייתה עליבות העיר והאווירה לאחר כארבעים שנות קומוניזם. עדיין צריך היה לעמוד בתור בחנות היחידה שמכרו בה עיתונים וספרים מחו"ל. יתר על כן כל חנות התמקדה במוצר אחד או שניים מהן רבות בשימורים שיובאו כנראה מרוסיה ומילאו חלק ניכר מחלונות הראווה. בנוסף העיר הייתה "נקייה" מחנויות אופנה ושלטי פרסומות. על אף שאיני חסיד גדול של אלה אין ספק שהעדרם המוחלט מדכא עוד יותר.

לאונרדו דה וינצ'י, סוס, 28 x 15 x H 24 cm, מוזיאון בודפשט, הונגריה

במסע לבודפשט, כמעט כולו על ספינה במורד הדנובה, גם הוא כלל כמה הפתעות, כגון בנין תחנת הרכבת שתוכנן על ידי משרדו של גוסטב אייפל ופסל קטן של סוס השמור במוזיאון שמיחסים אותו לליאונרדו דה וינצ'י. משער העיר זכור לי מעט מאוד. ראוי לציין פרט אולי לעובדה שהעיר כולה נבנתה במהלך המאה ה-19, כלומר לא רק אותה תחנת רכבת אלא גם בנין הפרלמנט, הגשרים ואפילו הקתדראלה הגותית שעל הגבעה, שרובה ככולה שיחזור – אותה תופעה שגיליתי גם בווינה וגם בפראג. מכל מקום לבודפשט כבר לא חזרתי לעומת זאת בביקור השני בפראג, כעבור עשור ניכר היה שינוי, אולי בזכות פרנק גרי שהוזמן לבנות שם בנין משרדים ומסעדה בשם פרד וגיינג'ר (על שם הרקדנים פרד אסתר וגיינג'ר רוג'רס). כמובן שאכלתי במסעדה ארוחה שהייתה ללא ספק חוויה אבל בזכות הבניין יותר מאשר האוכל שהיה קצת כבד לטעמי. באותה הזדמנות ניסיתי למצוא את המסעדה שהייתה בביתן הציכיים במונטריאול – המסעדה הייתה אכן קיימת אבל האוכל בסגנון בין לאומי, כלומר לא מאכזב אבל גם לא מצטיין. באשר לבניין ככל הידוע לי נדרשה עזרתו של

לאונרדו דה וינצ'י, רישום של סוס, גלריה אופיצ'י, פירנצה, איטליה.

הנשיא וצ'לאב האבל על מנת להתגבר על התנגדות רבים מתושבי העיר לסגנונו החדשני.

קלוד ניקולה לדו – מפעל המלח. Arc-et-Senans.

קלוד ניקולה לדו – מפעל המלח. Arc-et-Senans.

ארמון האפיפיורים / אביניון

Baux-de-Provence

Baux-de-Provence, מבט על.

מעיין וואקלז (Fontane-Vaucluse)

פטררקה 132

אם זאת לא אהבה -- מה רגש בי נובע ?
 אם כן, אלי הטוב -- על מה נפשי רוגשת ?
 אם היא רעה -- כיצד צרה אך טוב רוחשת ?
 ואם טובה -- על מה בה רעל מפעפע ?

אם לזרא היא לי -- על מה אבכה כמו פתי ?
 אם לרצון היא לי -- מדוע אתיפח ?
 הו מות חי, נושם, הו סבל משמח,
 אתה שליט עלי ! אכן טרוף פתטי.

אני כמו הספן הושלך ביד מרשעת
 בעין הסערה ומפרשו קרוע,
 בלי הגה שט, בודד, אל תהום בלתי נודעת.

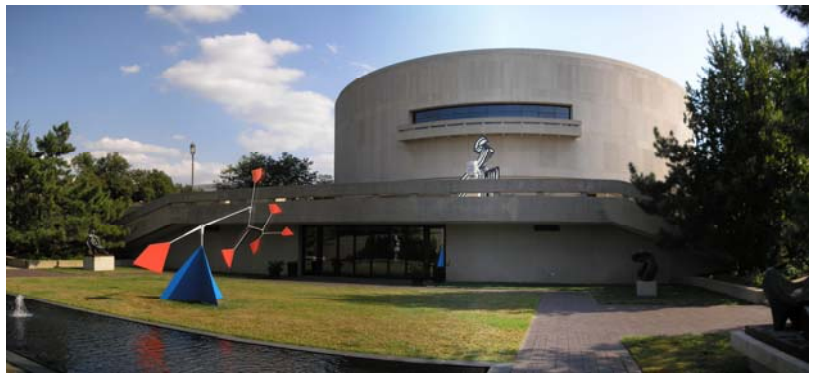
דוגית כבדה מחטא, קלת טרוף קשה ערף.
 אפליג ולא אדע לאן, כיצד, מדוע.
 בקיץ קור מקפיא, וחום יוקד בחורף.
 (תרגם אריה סתיו)

לאורה ופטררקה

הגלריה הלאומית ושינגטון, תכנון: י"מ פיי

מוזיאון הירשהורן ושינגטון, תכנון: ג' בונשאפט

לכסנדר קאלדר – מוביל - הגלריה הלאומית וושינגטון

יאן ורמיר, הגלריה הלאומית, וושינגטון

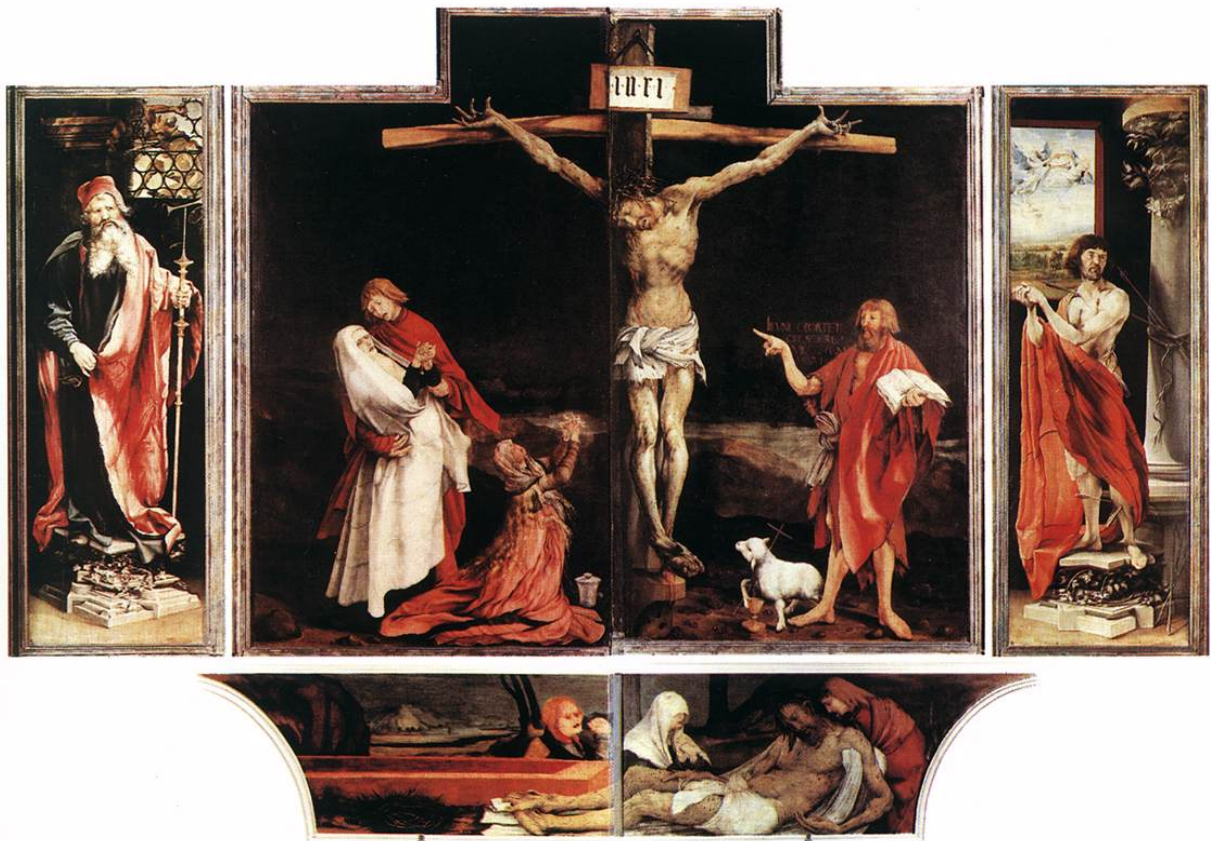

הקתדרלה בשטרסבורג

אחד המסעות, כנראה השלישי עם עופרה, התחיל במילאנו והגיע לפאריז דרך שוויץ – מסע שעיקרו היה עבודותיו של לה קורבוזיה תחילה כנסית רונשמפ (Ronchamp) מרחק נסיעה קצר יחסית מבאזל. בנין זה היה למעשה נקודת מפנה בעבודתו מגיאומטריה לצורות פיסוליות עם זיקה לעבודתו כצייר. אבל מסתבר שחזר בו ובהמשך בחר לשלב בין השניים: פיסולית במסגור גיאומטרי. בטיול זה המשכנו לקולמאר על מנת לראות את ציוריו של גרנוואלד (Grunewald) ומשם לשטרסבורג ולאחר ביקור בקתדרלה חזרנו לפאריז לראות עוד מעבודותיו של לה קורבוזיה: מעונות הסטודנטים השווייצרים, וילה סבוי ואת בית לירוש-ז'ינרה היום מוזיאון עבודותיו הממוקם בסמטה שתוכננה כולה על ידי האדריכל מאלה-סטיבנס – האישה המזוהה עם "סטיל מודרן" – סגנון שנדחה אבל רק לכאורה, בגלל היותו אסתטי מדי, על אף שהוא השולט באדריכלות המאה ה-20, כולל מרבית הבניה בארץ ואפילו "הבאוהאוס" עצמו. למעשה ראיתי עוד שני בנינים שתכנן לה-קורבוזיה האחד מרכז האמנויות "קרפנטר" ככוסטון והשני בשיכון וויסנהוף-שטוטגרט – שיכון שנהרס בלהבות הפצצת העיר במלחמה אבל הותר שופץ ומשמש את תחילת אחד מבתי החולים בגלל היות הדירות קטנות מדי במושגים עכשוויים, למעט זו שבנה לה קורבוזיה שהועברה ככל הידוע לי למשפחה בעלת אמצעים אבל בתנאים מגבילים.

"היהדות העיוורת", הקתדרלה בשטרסבורג

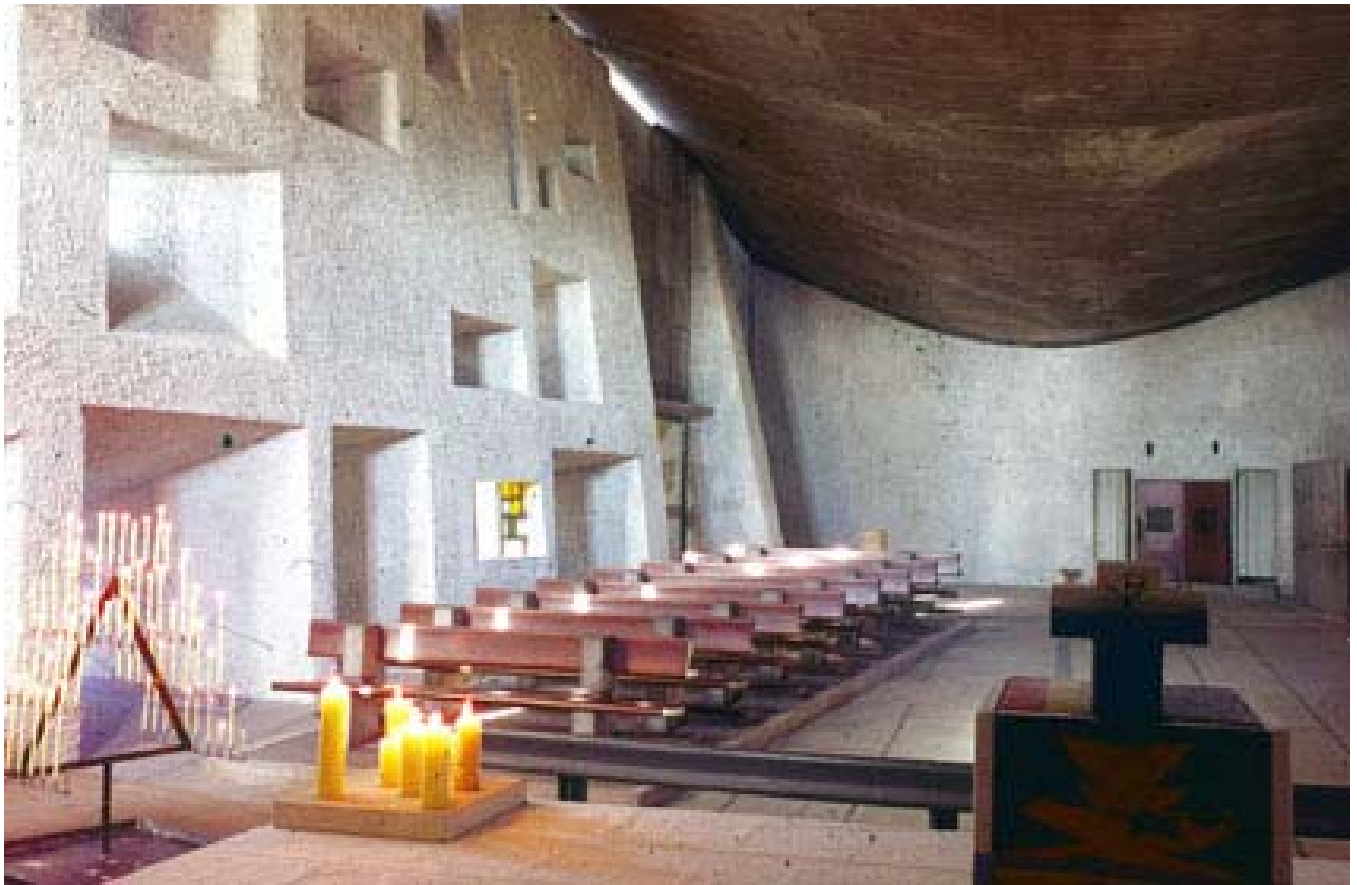

מתיאוס גרונוולד - קולמאר

לה

קובוּזיה – בכנסית רוּנשמפ

לה קובווייה – כנסית רונשאמפ, פנים.

לה-קורבווייה - וילה סבוי

לה קורבוזיה - מעונות הסטודנטים השווייצרים/פאריז

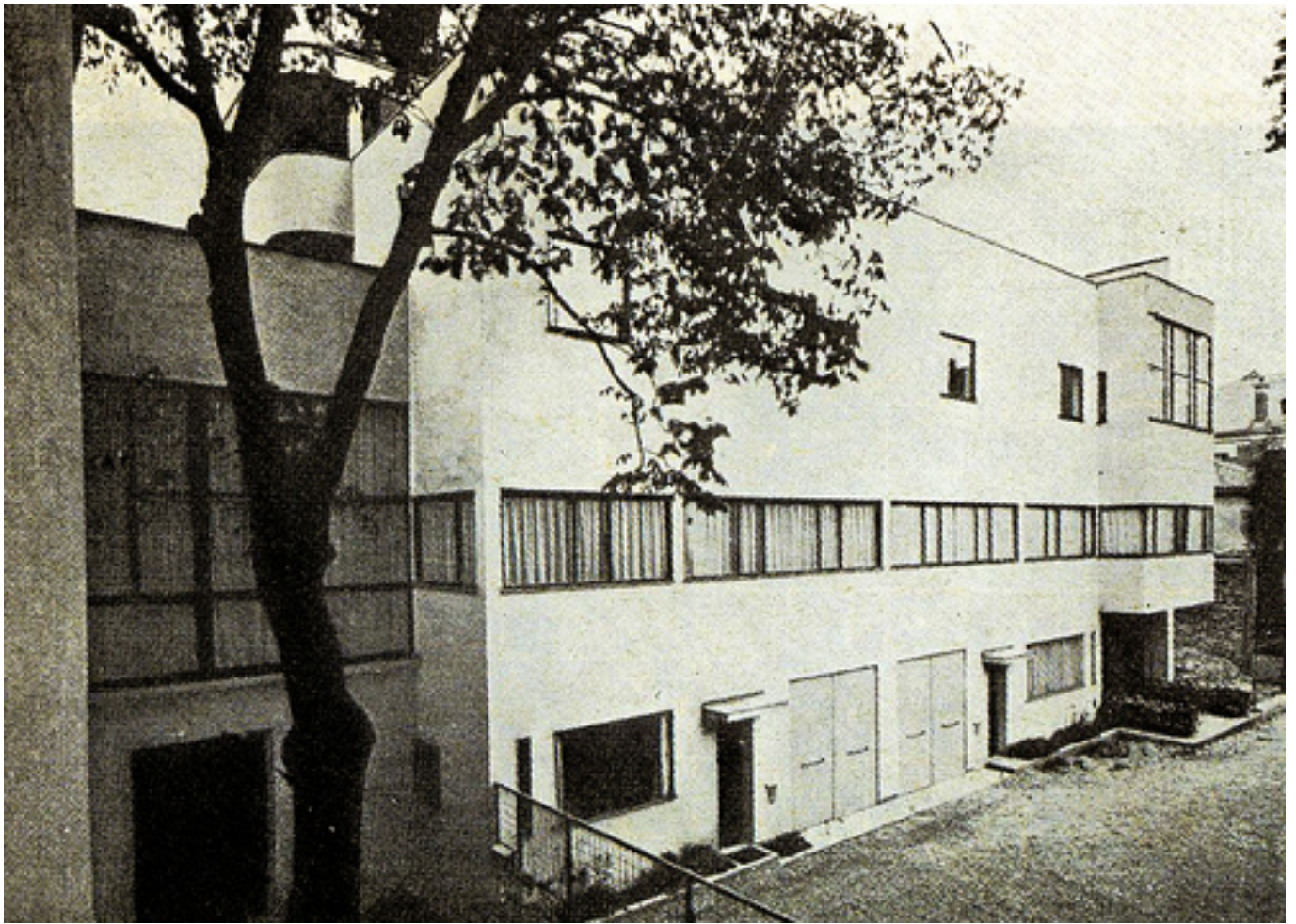
לה-קורבוזיה - מרכז האמנויות "קרפנטר" בוסטון

רוברט מאלה-סטיבנס - בית דירות בפאריז (סימטת מאלה-סטיבנס)

הסדנה של מאלה-סטיבנס בפאריז (סימטת מאלה-סטיבנס)

לה קורבוזיה – וילות לה-רוש וזיאנרה, סימטת מאלה סטיבנס, פאריז.

לה-קורבוזיה – שיכון ויסנהוף שטוטגארט

לודיג מייז ואן-דר רו – שיכון ויסנהוף, שטוטגארט

הנס שארון – שיכון ויסנהוף, שטוטגארט

יי"פ אוד – שיכון ויסנהוף, שטוטגארט

מארט סטאם – שיכון ויסנהוף, שטוטגארט

פאול בונאץ - תחנת רכבת, שטוטגארט

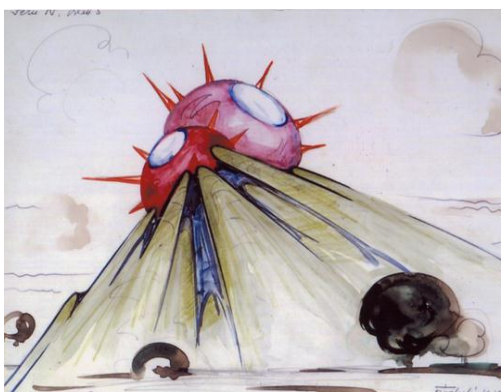
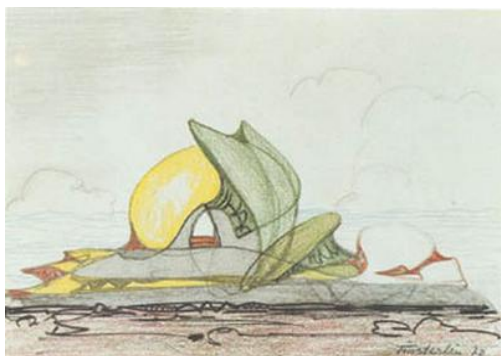
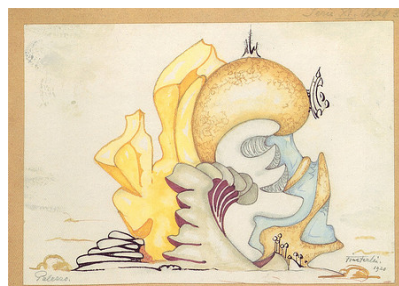
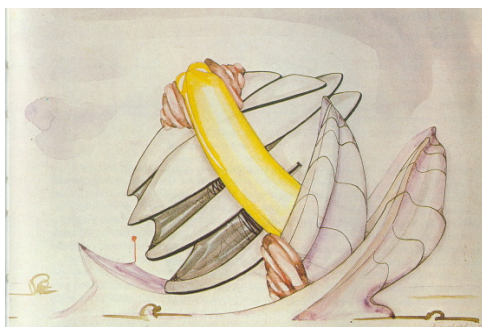
במסע נוסף מפאריז פניתי מזרחה עד לשטוטגרט על מנת לראות שם שלושה פרויקטים שסיקרו אותי: האחד, שכונת המגורים וויסנהוף משנת 1925 הנחשב לנקודת המפנה באדריכלות המודרנית – שכללו רבים מהשמות הבולטים במאה העשרים, ביניהם רכז הפרויקט מייז ואן דרו. השכונה נהרסה בחלקה במלחמת העולם הראשונה Baux-de-Provence השנייה אבל שוקמה בחלקה, בין אלה הבניין של לה קורבוזיה שכבר הזכרתי, מארט סטאם (Stam), י"ס אוד ושל מייז עצמו. לרוע המזל הבניין שתכנן וולטר גרופיוס בטכניקת הבניה Baux-de-Provence הטרומית נהרס לחלוטין ולא שוקם, לפחות כאשר הייתי שם. בשטרסבורג שוקמה גם תחנת הרכבת שתכנן פאול בונאץ (Bonatz) שנחשב לאנטי-מודרניסט ולבסוף המוזיאון לאמנות מודרנית של גיימס סטיירלינג, ממבשרי הפוסט-מודרניזם – המוזיאון שבו שמורים אירוי המפורסמים של הרמן פינסטרלין המתארים פנטאזיות של אדריכלות אורגנית. מכאן המשכנו דרומה למינכן הזכורה לי בעיקר בזכות הניפאום (בית הפיות) שנבנה עבור מלך בוואריה על ידי האדריכל פראנסוא קובייה (Cuvillies) עם פנים בכנסית רונשמפ בסיגנון הרוקוקו, כלומר שוב פנטאזיה של מראות וצמחיה. משם דרומה עד לכפר דורנאך שליד באזל שבו הקים רודולף סטיינר את המרכז ללימוד תיאוסופיה עם בנינים בסגנון מיוחד השאוב גם הוא מצורות צמחיה.

מהמסעות האחרונים טרם הזכרתי את הביקור באסיזי המתחבר כצפוי לשאלה האם חלק מציורי הקיר בכנסיית ס' פרנסיסקו הם של גייטו או שהיה צעיר מדי ולכן של מישהו אחר, כלומר אלמוני, בעל אותו סגנון. אפשרות זו תואמת לדעתי את סגנון ציורי הקיר מאותה תקופה במצויים במנזר מיסטרה (Mistre) שבלב הפלופונז. לרשימה ראוי להוסיף, כמובן, את גני טיבולי ואת הווילה של אדריאן שהיא לצערי פחות מרשימה במציאות. ביקור בפיזה על מנת לראות את הכיכר המרכזית ואיך לא? את המגדל. אבל אולי חשוב יותר המזבח של ניקולה פיזאנו. כך גם בסיינה כלומר הכיכר או המזבח של ג'ובבא פיזאנו אבל גם את הלוחות שהן מעבודותיו האחרונות של דונאטלו – האיש שבגינו נעצתי במיוחד בפדובה הן בזכות פסל הקונדוטורה והן בזכות הלוחות על אף שאת אלה כמו בסיינה קשה לראות בגלל התאורה הלקויה. אפילו לוונציה היה דבר מה להציע, לפחות כך בביקור האחרון: המוזיאון לאמנות עכשווית שהוצמד לביתה של פגי גוגנהיים ומוזיאון, אף הוא יחסית חדש, בכיכר המרכזית שבה ראיתי לראשונה את עבודותיו של פיטרו לונגי ובנו אלסנדרו – שני אמנים שיש בעבודתם דבר מה מהמצינות אל אורח החיים בעיר במאה ה-18 הנראה לעתים מוזר ומסקרן.

יש בה בוונציה מימד אדריכלי שהוא ייחודי: עיר שבה "מראות" (Vedutte) והמציאות מתערבבים החל מארמון הדוגים עבור דרך כנסיית ס' מרקו, הכיכר והבניינים סביבה ועד לכנסיות שנבנו מלכתחילה כאילו על מנת "לראותן בלבד": כנסיית ס' דלה סלוטה של אלסנדרו לונגנה וכנסיית ס' ג'ורג'ו מאג'ורה של פלאדינו. האדריכל שבגינו נסעתי במיוחד לעיירה וינצנצה לראות את "וילה רוטונדה", את בנין העירייה ("הבזיליקה") ואת התיאטרון "אולימפיקו". אבל היה גם מסע מיוחד לטורינו רק על מנת לראות את עבודותיו של ג'וארינו ג'ואריני. לכאורה יכולתי להמשיך את הרשימה עוד ועוד כמו למשל ברלין עם המוזיאון היהודי של הנס שארון; בית הספר היהודי של צבי הקר; המוזיאון היהודי של דניאל לביסקינד, ארמון סנסוסי בסיגנון הרוקוקו של ג'אורג' קנובלסדורף, אבל לצערי לא את מגדל אינשטיין, יצירתן הפיסולית ביותר של אריק מנדלסון, שהיה בתהליך שיפוץ, והרשימה ארוכה ובזמנו חשובה, כי כל אלה נושאים שהרצתי עליהם על כן ראוי היה שאראה אותם בפועל ולא רק בשקופיות. מכל מקום אגמור קטע זה במסע האחרון (נכון לעכשיו) לבילבאו על מנת לראות את מוזיאון גוגנהיים של פרנק גרי – שהוא לדעתי חזרה לצורות אורגניות – אולי כמחווה לאנטוניו גאודי - אבל גם גולת הכותרת לא רק של גרי אלא של כל אדריכלות המאה ה-20.

גיון אנדריוס – המוזיאון לאמנות מודרנית, שטוטגארט

הרמן פינסטרלין

מייכך

79

נסוא קובייה – ביתן הצייד בן אמאליינבורג, מייכך

דוהולף שטיינר – אולם "הגותינאום" בדורנאך, שווייץ.

דורנאך, שווייץ.

דורנאך, שווייץ.

דוגמאות לשילובי צורות מן החי והצומח

אנטוניו גאודי – ארובות אוורור, ברצלונה, ספרד.

גיזפה ארצימבולדו – דיוקן.

ריקרדו פורו – מרכז האמנויות, הוואנה, קובה. (דגם)

אריק מנדלסון – מצפה הכוכבים ע"ש אינשטיין, ברלין.

האנס שארון - אולם הפילהרמונית, ברלין.

גאורג קנובלסדורף – ארמון סאנסוסי. ברלין,

גאורג קנובלסדורף – אולם הישיבות, ארמון סאנסוסי. ברלין

מוזיאון פרגמון, ברלין - שער עשתורת של בבל מתקופת נבוכדנצר

מוזיאון פרגמון, ברלין - מזבח זאוס מפרגמון, באסיה הקטנה (טורקיה)

מוזיאון פרגמון ברלין - גלדיאטור רומאי

מוזיאון פרגמון ברלין - נפרטיטי מלכת מצרים

וולטר גרופיוס ואדולף מאייר - מכללת באוהאוס בדסאו, גרמניה.

וולטר גרופיוס ואדולף מאייר - בית ואסילי קאנדינסקי, מכללת באוהאוס בדסאו, גרמניה.

מתיאוס פופלמן - שערי חצר הארמון בדרזדן, גרמניה.

גוטפריד סמפר - בית האופרה בדרזדן, גרמניה (שחזר לאחר מלחמת העולם השני).

מרכז בתי קולנוע ufa, תכנון : קו-אופ הימלב(ל)או

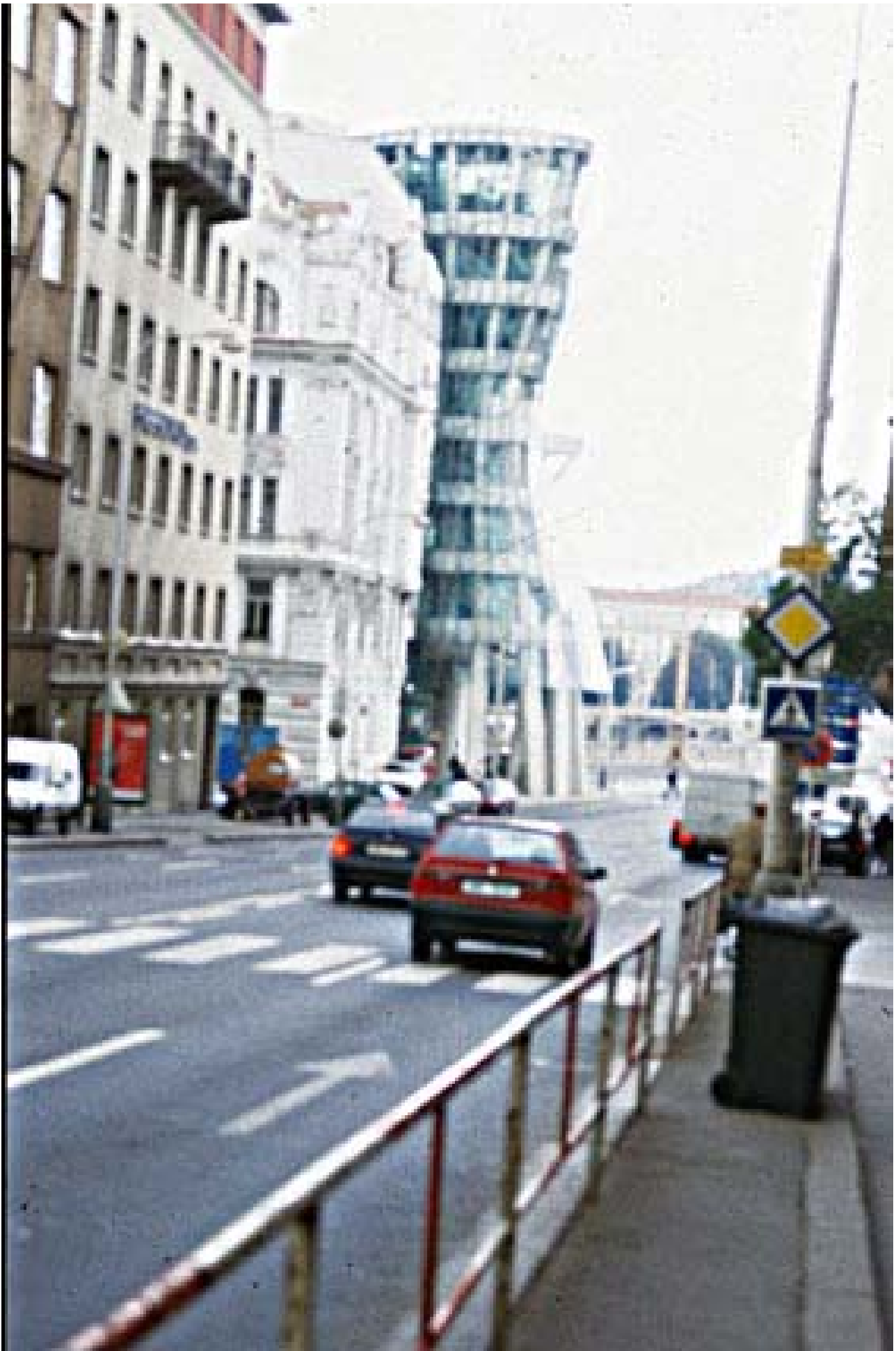
מרכז בתי קולנוע ufa, תכנון : קו-אופ הימלב(ל)או

פרנק גרי – פאריז – המרכז האמריקאי

המרכז האמריקאי

פרנק גרי פראג - בנין משרדים "פרד וגינגיר"

"פרד וגינגר"

פרנק גרי פראג - בנין משרדים "פרד וגייגרי"

"פרד וגייגרי"

"פרד וגינגר" - פרט

פרנק גרי - בילבאו - מוזיאון גוגנהיים

פרנק גרי - מוזיאון גוגנהיים, בילבאו, ספרד.

מרכז בתי קולנוע ufa, תכנון: קר-אופ הימלב(ל)או

אוגוסט רודן – עירום. המוזיאון לאמנות מודרנית בפראג.

פאבלו פיקאסו - המוזיאון לאמנות מודרנית בפראג

טינטורטו – ישו על הצלב (סקואולה סי רוקו), וונציה.

טינטורטו – הסעודה האחרונה, כנסית ס' ג'וג'יו מג'ורה, וונציה.

פייטרו לונגי – קרנף. . קא רוניקה, ונציה

פייטרו לונגי – מסכות. קא רוניקה, ונציה.

כנסית סן מרקו, ונציה

בלדאסרה לונגנה - כנסית ס' מריה דלה סאלוטה, ונציה.

אנדריאה פאלאדיו- כנסית ס' ג'ורג'יו מג'ורה, ונציה.

אנדריאה פאלאדיו - "הבזיליקה" (אולם מועצת העיר), וינצנצה.

אנדריאה פלאדיו, וילה רוטונדה, וינצנצה.

אנדריאה פלאדיו, תיאטרון "אולימפיקו", וינצנצה.

גיאנלורצו ברניני – כנסית ס' אנדראה ברומא,

גיאנלורצו ברניני – כיכר ס' פטר ברומא

פרנססקו בורומיני – כנסיית ס' אייווא, רומא.

פרנססקו בורומיני – כנסיית ס'יקרלו אלא קואטרו פונטנה, רומא.

וילה של הקיסר אדריאנוס (ליד טיבולי).

גיאקומו די ויניולה – כנסיית ישועים ברומא

גווארינו גוואריני- ס' לורנצו, טורינו

גווארינו גוואריני כנסית סינדונה (התכריך), טורינו

גווארינו גוואריני- כיפת ס' לורנצו, טורינו

גווארינו גוואריני- כיפת כנסית סינדונה (התכריך), טורינו

